

**ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ АКАДЕМІКА В.Я.
ЮР'ЄВА**
(до 140-річчя від дня народження)

Василь Якович Юр'єв народився 21 лютого 1879 р. в с. Іванівська Вірга Нижньоломівського повіту Пененської губернії. Батьки його належали до збіднілих дворян. Батько займався господарством і управляв дрібними поміщицькими маєтками. Мати була домогосподаркою. З семи братів і сестер лише двоє здобули вищу освіту: сам Василь Якович і його сестра Олена. Початкову освіту Василь Якович отримав у сільській земській школі. Потім перейшов до Нижньоломівського міського чотирикласного училища, яке закінчив у 1892 р. Вчитель ботаніки допоміг хлопцеві в 1893 р. влаштуватися до Маріїнського земельного училища. В училищі давали учням місця в гуртожитку, за це вони обробляли поля, доглядали за тваринами. Поки навчався в училищі, встиг побувати чорноробом, був репетитором, навіть був статистом у м. Саратові. Систематично займався самоосвітою: цікавився питаннями філософії, економіки, соціології.

У 1899 р. В. Я. Юр'єв, маючи добру теоретичну підготовку і досвід роботи в сільському господарстві, блискуче склав вступні іспити до інституту сільського господарства та лісівництва у Новій Олександрії Люблінського воєводства (нині Польща) і був зарахований до інституту.

За часи свого студентства юнак брав участь у студентських рухах як академічного, так і політичного характерів. Коли В. Я. Юр'єв навчався на третьому курсі інституту, в один із днів, на знак протесту залишив аудиторію. За недостатністю доказів і відсутністю компрометуючих документів В. Я. Юр'єва не судили, а відправили в солдати, виключивши з інституту. Військову повинність (1902–1903) відбував в артилерії Севастополя. Після закінчення військової служби він повертається до Нової Олександрії. Навчальний заклад успішно закінчив у 1905 році і отримав звання вченого агронома. Молодий фахівець повертається на батьківщину і влаштовується повітовим агрономом у Нижньоломівському повіті. Якось, переглядаючи газети, В. Я. Юр'єв звернув увагу на оголошення, надруковане у «Южно-русской сельскохозяйственной газете», де в хроніці повідомлялося, що поблизу Харкова засновується селекційна станція. Він посилає заяву з проханням прийняти його на роботу. Невдовзі одержує повідомлення директора станції професора П. В. Будріна про його зарахування науковим працівником станції.

У грудні 1909 р. В. Я. Юр'єв приїжджає до Харкова, з яким був пов'язаний до кінця життя. В. Я. Юр'єв сформувався як учений завдяки професору П. В. Будріну, який знав В. Я. Юр'єва як старанного учня ще з Ново-Олександрійського інституту. Тож і доручив йому разом з науковим працівником Б. К. Єнкеним, пізніше професором, вести селекцію озимого жита, озимої та ярої пшениці, ячменю й вівса Для збирання зразків сільськогосподарських культур було використано Київську і Катеринославську виставки, контрольно-насінове лабораторію, насінневоторгівельні організації та колишні насінницькі бюро Харківського товариства сільського господарства. З Полтавської сільськогосподарської виставки В. Я. Юр'єв привозить на станцію селекційний матеріал, щоб випробувати його в умовах Харківської губернії.

Після перших, переважно організаційних років діяльності станції, радою Харківського товариства сільського господарства була внесена пропозиція про скликання в 1911 р. спеціального з'їзду діячів із селекції та насінництва сільськогосподарських культур. Місцем проведення з'їзду було обрано м. Харків. Завдяки проведеному з'їзду багатьом спеціалістам того часу, зокрема. В. Я. Юр'єву, було надано можливість удосконалити свої знання шляхом відряджень у провідні селекційні установи Західної Європи і Америки. У

першій декаді січня 1912 р. він виїздить спочатку до Англії, а потім до Америки з коротким заїздом до Свальофа (Швеція). Сполучені Штати Америки займала на той час перше місце не лише за посівними площами кукурудзи, але й за рівнем селекції цієї культури. Близько півроку працює В. Я. Юр'єв у США. Там він зустрічається з фермерами, селекціонерами і представниками фірм, які розповсюджували насіння, вивчаючи їхні методи селекції. У 1913 році вчений привіз із США насіння сортів кукурудзи Міннесота 13 та Міннесота 23. На основі цих сортів та місцевого матеріалу були створені та зареєстровані сорти Харківська 23, Харківська біла зубовидна та Харківська біла кремениста. Сорт Харківська 23 був одним з перших в історії української селекції, він відзначався ранньостиглістю та посухостійкістю.

Коли розпочалася перша світова війна, заплановані роботи довелося припинити. В. Я. Юр'єв був призваний до армії. Як офіцер-артилеїст він потрапив на західний фронт до Кракова. З липня 1914 р. по грудень 1917 р. перебуває на війні з Австрією та Німеччиною. Царський уряд відпускав науковців станції з війни на серпень-вересень задля збирання й сівби зернових культур.

Основну увагу В. Я. Юр'єв приділяє селекції озимої пшениці й кукурудзи, зокрема підвищенню рівня врожайності. Для оцінки зимостійкості сортів і вихідного матеріалу озимих культур він застосовує простий спосіб висіву частини насіння у відкриті ящики. У них рослини піддавались природному проморожуванню, після чого відрощувались у теплому приміщенні, таким чином оцінювався ступінь перезимівлі. У 30-ті роки природне проморожування замінила морозильна камера.

У 20-ті рр. минулого століття вченим створено перші високоврожайні сорти. Вихідним матеріалом були кращі з місцевих сортів – озимі пшениці: Мільтурум 120 і Ферругінеум 117, ярі пшениці: Арнаутка Кочина, безоста Карлівська та ін. Індивідуальним добором із місцевих сортів В. Я. Юр'єв створив такі сорти озимої пшениці як Альбідум 676 (Юр'євка), Еритроспермум 917 і Ферругінеум 1239; ярої пшениці Мільтурум 162 і Гордеїформе 802; ячменю Європеум 353/133, вівса Харківський 596, проса Харківське 2 та ін.

Роботу В. Я. Юр'єва з першого дня на станції і по 1924 р. можна вважати першим періодом його наукової діяльності. Другий період, який охоплює 1925–1938 рр., характеризується застосуванням гібридизації кращих сортів інших селекційних установ з місцевими покращеними сортами. В. Я. Юр'єв підкреслював, що не достатньо правильно поставити завдання селекції, а необхідно використовувати різні методи, щоб визначити, в якій мірі сорт відповідає поставленій меті. Першим успішним результатом застосування методу гібридизації на станції вважається створення сорту озимого жита Харківське 194, районованого у 1938 р. Авторами сорту стали В.П. Пахомова та В. Я. Юр'єв.

В. Я. Юр'єв разом зі своїми соратниками і учнями М. О. Голубом, В. І. Дідусем, Ю. І. Коробейниковою методом масового та індивідуального добору з гібридів за участі створених раніше озимих м'яких пшениць Українка та Юр'євка створили новий сорт Лютесценс 266, який швидко здобув широку популярність.

З 1939 р. розпочався третій період наукових досліджень В. Я. Юр'єва. У цей час застосовується не лише метод гібридизації, але й внутрішньосортовий покращуючий добір.

Під час Другої Світової війни Харківська державна селекційна станція була евакуйована в м. Камишин (нині Волгоградська обл. Росії), потім до Челябінська, де тривала селекційна і насінницька робота. Після визволення Харкова від загарбників В.Я. Юр'єв з співробітниками повертаються на селекційну станцію та мобілізує колектив для відродження установи. Працівники станції слідом за саперами, які розчищали поля від мін, висівали озимі культури. Тільки на зрівняння землі від окопів і приведення до господарських потреб ланів станції було витрачено 1000 людино-днів; земляних робіт виконано близько 8000 кубометрів.

У 1946 р. за рішенням уряду УРСР в Харкові організовано Інститут генетики і селекції Академії наук Української РСР. Директором було призначено В. Я. Юр'єва. У

1956 р. на базі об'єднання інституту з Харківською селекційною станцією був створений Український науково-дослідний інститут рослинництва, селекції та генетики, який очолив В. Я. Юр'єв (з 1992 р. Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва).

Поряд із науково-дослідною діяльністю, В. Я. Юр'єв займається педагогічною. У 1937 р. він очолив новостворену кафедру селекції та насінництва Харківського сільськогосподарського інституту і 25 років був її незмінним керівником. Під керівництвом В. Я. Юр'єва і за його співавторства у 1940 р. складено перший підручник «Загальна селекція і насінництво польових культур», який витримав три видання ще за життя вченого. У 1945 р. В. Я. Юр'єва обрано дійсним членом Академії наук УРСР. У 1947 р. йому присуджено Державну премію СРСР. Вчений з вдячністю прийняв її, а кошти від неї передав до фонду відбудови народного господарства. 30 травня 1946 р. наказом Міністерства вищої освіти вченого затвердили керівником підготовки аспірантів за спеціальністю «Селекція та насінництво польових культур». Більш як 30 науковців пройшли аспірантську підготовку під його керівництвом і з успіхом захистили свої дисертації. Значна кількість його учнів не тільки навчалися, а й працювали разом з ним: М. О. Голуб, В. П. Пахомова, Ю. А. Первова, А. І. Богдан, М. І. Кучерява, Б. П. Гур'єв, З. І. Щолокова, І. Г. Строна, П. А. Бражник, О. М. Дмитрієва, Л. М. Наумова, В. Т. Манзюк і багато інших.

Указом Верховної Ради СРСР від 21 травня 1954 р. В. Я. Юр'єву присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. У 1956 р. його обрано почесним академіком ВАСГНІЛ. За великі заслуги перед Батьківщиною та у зв'язку з 80-ти річчям від дня народження у 1959 р. вченому вдруге присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Творчий доробок вченого з досліджень найактуальніших питань теорії, методики селекційного процесу й оцінки господарських властивостей сортів багатьох сільськогосподарських культур, подальшого вдосконалення структури посівних площ зернових культур, правильного розміщення їх у сівозмінах і підвищення рівня культури землеробства налічує 150 наукових праць.

Життєвий шлях В. Я. Юр'єва завершився 8 лютого 1962 р. Вагомий внесок вченого у розвиток сільськогосподарської науки і виробництва був відзначений присвоєнням імені В.Я. Юр'єва організованому і очолюваному ним Українському науково-дослідному інституту рослинництва, селекції та генетики. Постановами Уряду та Президії Академії наук України у 1964 р. засновано премію імені В.Я. Юр'єва, яка присуджується за видатні наукові роботи у галузі генетики та селекції рослин і тварин.

За роки, що пройшли з часів діяльності В.Я. Юр'єва, збагатилася теорія селекції, з'явилися нові методи, змінилася техніка проведення робіт, але юр'євські принципи і до цього часу актуальні та мають цінність для теорії і практики селекційної роботи.

В. М. Ожерельєва
кандидат історичних наук